

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Constantin VII Porphyrogénète, Le livre des cérémonies. Tome I livre I. Chapitres 1-46 (37). Texte établi et traduit par Albert Vogt docteur ès lettres p. 183 + XI. Paris 1935.

— **Constantin VII Porphyrogénète, Le livre des cérémonies, Commentaire I par Albert Vogt p. 194 + XXXIII. Paris 1935. [Ἀμφότεροι οἱ τόμοι ἐν τῇ σειρᾷ τῆς Collection byzantine publiée sous le patronage de l'Association Budé].**

Ἐν τῶν ὀλίγων Βυζαντινῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς πλείστας ἐκφάνσεις τοῦ Βυζαντινοῦ βίου εἶναι καὶ τὸ σύνταγμα Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου περὶ τῆς βασιλείου τάξεως. Ἐν αὐτῷ δύναται τις νὰ εὑρῇ πολυτίμους πληροφορίας οὐ μόνον εἰς τὴν ἀνακτορικὴν ἐθιμοτυπίαν ἀναγομένας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν δημόσιον ἐν μέρει βίον καὶ τὸν ἰδιωτικὸν ἀκόμη (οἰκία καὶ οἰκιακὰ ἐπιπλα καὶ σκευὴ - φορέματα - τροφίμα - εὐχαὶ - προσήσεις κτλ.). Ὁ μελετῶν ἀφ' ἐτέρου τὴν τοπογραφίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὰ τοῦ ἱεροῦ παλατίου, τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, τὴν μεσαιωνικὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ζητήματα λειτουργικὰ οὐκ ὀλίγην ὠφέλειαν ἔχει νὰ προσπορισθῇ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ πολυτίμου ἔργου.

Ὅτε πρὸ αἰῶνος καὶ ἐπέκεινα ὁ Reiske παρέδωκεν εἰς τὴν δημοσιότητα ἐκ κώδικος τῆς Λειψίας τὸ κείμενον, πολλὰ ἦσαν τὰ ἐν αὐτῷ σκοτεινὰ καὶ ἀμφίβολα, διότι, πλὴν ἄλλων, καὶ τὰ κατὰ τὸ ἱερὸν παλάτιον ἦσαν ἐντελῶς ἀκαθόριστα καὶ οἱ τίτλοι, τὰ ἀξιώματα καὶ τὰ εἶδη τῶν φορεμάτων τῶν ἀρχόντων δὲν εἶχον ἐξακριβωθῆ. Τὸ βιβλίον ἦτο σχεδὸν κλειστόν. Κατὰ τὴν διαρρεῦσασαν ἐν τούτοις ἑκατονταετίαν σχετικαὶ μὲ αὐτὸ ἐργασίαι καὶ διαφωτιστικαὶ συμβολαὶ ἐδημοσιεύθησαν ἀρκεταί, οὕτως ὥστε σήμερον νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ λύσις πολλῶν ἀποριῶν καὶ ἡ κατανόησις ἐν τοῖς πλείστοις τοῦ κειμένου, ὅπερ εἶχεν ἀνάγκην ἐπανεκδόσεως καὶ ὑπομνηματισμοῦ. Καὶ εἶναι ἀγαθὴ σύμπτωσις ὅτι τὸ τοιοῦτον ἔργον ἀνέλαβεν ὁ πανοσιολογιάτατος Albert Vogt, ὁ τόσον γνωστὸς εἰς τοὺς κύκλους τῶν Βυζαντινολόγων καὶ ἔξ ἄλλων αὐτοῦ λίαν ἀξιολόγων ἔργων.

Ἴνα βέβαια μία νέα κειμένου ἔκδοσις δυνηθῇ νὰ ὑπερακοντίσῃ τὴν προηγουμένην, ἐπάναγκες εἶναι ὁ ἐκδότης νὰ ἔχη συμβουλευθῇ πλείονας ἢ ὁ προκάτοχός του καὶ κρείττονας κώδικας. Τοῦτο δὲν συμβαίνει, δυστυχῶς, μὲ

τὸ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν κείμενον, ἀφ' οὗ εἰς καὶ μόνος κώδιξ μᾶς εἶναι γνωστὸς τὴν βασιλείου περιέχων τάξιν. Παρὰ τὸ μειονέκτημα ἐν τούτοις αὐτῷ, ὁ πανοσ. Vogt κατώρθωσεν ἐν πολλοῖς νὰ εὐστοχήσῃ ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰς γραφὰς τοῦ κώδικος, ἃς ὁ Reiske, ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐπηρεασμένος γλώσσης, οὐχὶ σπανίως διώρθωσεν.

Ἐπιπλέον ν' ἀποκαταστήσῃ κείμενον, οἷον τὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὅπερ, ὡς ὁ ἴδιος λέγει, «κέρχεται καθωμιλημένη καὶ ἀπλουστέρα φράσει», ἐπάναγκες εἶναι νὰ λαμβάνῃ ἐν πολλοῖς ὑπ' ὄψιν τὴν ἀπλουστέραν καὶ δημωδεστέραν μορφήν τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Δι' αὐτὸ ὁ χαράσσω τὰς γραμμὰς ταύτας εἰς τὸν πλούσιον κατάλογον τῶν ἔργων, ἅτινα συνεβουλεύθη ὁ ἐκδότης, θὰ ἐβλεπε συγκαταριθμούμενα καὶ τινα τὴν μεταγενεστέραν ἢ καὶ τὴν μεσαιωνικὴν γλῶσσαν ἐρευνῶντα καὶ νεοελληνικὰς δὲ γλωσσικὰς ἐργασίας ὡς λ.χ. τοῦ Karl Dieterich τὰs Untersuchungen, τοῦ Σταματίου Ψάλτη τὴν Grammatik der byzantinischen Chroniken, τοῦ Du Cange τὸ glossarium mediae et infimae Graecitatis, τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ τὰ Ἐπιτομὰ καὶ μάλιστα τὰ σχόλια αὐτοῦ εἰς τὰ Προδρομια ποιήματα τὰ ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῶν Ἀτάκτων δημοσιεύμενα¹, τοῦ Γ. Χατζιδάκι τὰ Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικὰ κτλ.

Ἐπιπλέον ὁ Πανοσ. Vogt ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ ἐκδίδει 37 κεφάλαια, ἢ, κατὰ τὴν ἰδικὴν του διαίρεσιν, 46, τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς βασιλείου τάξεως μετὰ Γαλλικῆς μεταφράσεως, ἀναφερόμενα εἰς θρησκευτικὰς τελετάς, εἰς ἃς ἐλάμβανον μέρος οἱ τῶν ἀνακτόρων καὶ ὁμιλεῖ ἐν τῷ μακροῦ προλόγῳ του περὶ τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τῆς βασιλείου τάξεως, περὶ τῆς χρονολογίας τῆς συγγραφῆς αὐτῆς, περὶ τῆς ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ τοπογραφικῆς ἐπόψεως σημασίας της, ἀναλύων ἅμα τὸ περιεχόμενον κατὰ ὁμάδας κεφαλαίων.

Ἐπιπλέον, στηριζόμενος εἰς τὸ χειρόγραφον, παραλείπει τὸν τίτλον «Ἐπιτομὴ τῆς βασιλείου τάξεως», ὃν ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας ἀνέγραψεν ὁ Reiske. Αὐστηρῶς ἐξεταζόμενον τὸ πρᾶγμα, οὕτως ἔχει θὰ ἐπεθύμουν ὅμως ὁ τίτλος αὐτὸς νὰ μὴ ἐξωβελίζετο, ἀφ' οὗ καὶ διὰ τὴν παραπομπὴν εἶναι λίαν πρόσφορος, ἅτε καὶ σύντομος, καὶ μέχρι τοῦδε, ἐπὶ ἓνα αἰῶνα, οἱ Βυζαντινολόγοι τὸν μετεχειρίσθησαν, καὶ ἀφ' οὗ τὰ τοιαῦτα ἔργα ὄντως τακτικὰ ὠνομαζόντο. Οὕτως ὁ σχολιαστής εἰς τὸ κθ' κεφ. (σελ. 149. 21 Vogt) ἐνθα φέρεται «Ἰστέον ὅτι ἐν τοῖς παλαιοῖς χρόνοις» παρατηρεῖ «ἐξ ἐτέρου παλαιοῦ τακτικοῦ», εἶπε δὲ καὶ ὁ Θεόδωρος Βαλσαμῶν «καὶ συγγραφὰι τακτικῶν ἀνακτορικῶν κεκραζόνται»².

Ἐνταῦθα θὰ ἐπεθύμουν νὰ εἶπω τὴν γνώμην μου διὰ τινα τυπικὰ καὶ ὀρθογραφικὰ ζητήματα ἀφορῶντα εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου.

¹ Διὰ τὰ φορέματα καὶ ἄλλα τινά, χρήσιμον θὰ ἦτο τὸ βιβλίον τῶν Mommsen-Blümner, Der Maximaltarif des Diocletian.

² Θ. Βαλσαμῶν, Πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν κρίσεων (Ράλλη-Ποτλῆ, Σύνταγμα 4.524).

Ὁ ἐκδότης φρονεῖ ὅτι ἡ χρῆσις τῶν παραλλήλων τύπων ἀποκόμβιον ἀποκόμβιν, ταβλίον - ταβλίν, δούλκιον - δούλκιν κτλ. ὀφείλονται εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ ἀντιγραφέως καὶ ὅτι ἡ παρεμβολὴ ἐνὸς ἀλόγου ἐρρίνου εἶναι ἀποτέλεσμα ἰδιαιτέρας αὐτοῦ τάσεως. Εἰς τοῦτο δὲν συμφωνῶ. Οἱ τύποι ψωμίον - ψωμίν, τυρίον - τυρίν, ἀποκόμβιον - ἀποκόμβιν κλπ. ἦσαν ἐκ παραλλήλου ἐν χρήσει¹, ἢ δ' ἀνάπτυξις τοῦ ἀλόγου ἐρρίνου εἶναι πολὺ παλαιότερα τῶν χρόνων τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὅστις καὶ ἐνιαχοῦ ἐν τῇ ἐκθέσει του τὴν μεταχειρίζεται (πρόκενος - καμίνσιον).

Ὁ Reiske (71.7,573.14,759.21 καὶ ἀλλαχοῦ) γράφει ἀψίδα, ἀψίδι, τοῦτον δ' ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Vogt γράφων (169.14), Ἀψίδος, δέον ἀψιδος. Τὰ ὑπάτισσα, μαγίστρισσα, τουρμάρχισσα, ὡς κατὰ τὸ πρότυπον βασίλισσα ἐσχηματισμένα, οὐχὶ ὀρθῶς γράφει (σ. 61) δι' ἀπλοῦ σ, ἐν φ ὀρθῶς (σ. 68.23,76.28) γράφει διακόνισσα. Τὸ ἐπίθετον χειμευτὸς ὁ Reiske γράφει διὰ τοῦ ει (597.19,640.13 καὶ ἀλλαχοῦ) ὁμολογῶν ὅτι ἡ scriptura εἶναι incerta. Σήμερον εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ λ. πρὸς τὸ χύμα, χυμεία, σχετιζομένη μόνον διὰ τοῦ υ γραπτέα. Ἐν σελίδι λοιπὸν (92.22), καὶ ὁπουδήποτε ἀλλαχοῦ, χυμευτὸς καὶ οὐχὶ χειμευτὸς ἐκδοτέον.

Ἄλλὰ καὶ τὸ κολόβιον ὡς ἐκ τοῦ κολοβὸς (= κολοβὸν φόρεμα) παραγόμενον δὲν ἔπρεπε κολώβιον (σ. 77.10) νὰ ἐκδοθῆ², οὐδ' ἐν σελίδι 79.17, 145.25,1456 κατηχουμενίοις. Τὸ ὀρθόν, ὅπερ καὶ ὁ κῶδιξ παρέχει καὶ ὁ Reiske ἐξέδωκεν, εἶναι κατηχουμενείοις. Οὐδὲ πάλιν τὸ ἐν σελίδι 165.4 γηροκομίοις εἶναι ὀρθόν· ὁ Reiske ἐξέδοτο ὀρθῶς γηροκομείοις.

Πανταχοῦ ὁ ἐλλόγιμος ἐκδότης γράφει μετὰ τοῦ κώδικος καὶ τοῦ Reiske κουβούκλειον. Τὸ ὀρθὸν βεβαίως εἶναι κουβούκλιον (cubiculum) πβ. βακλίον (baculus), ἀρχλίαν (arcula).

Ἡ μεσαιωνικὴ κατάληξις -ήσιος, ὡς ἐκ τῆς Λατινικῆς ensis παραγομένη³, γραπτέα διὰ τοῦ η. Κατὰ ταῦτα τὸ ἐν σελίδι 87.18 κουβουκλειοιοῖ ἐδεῖ νὰ γραφῆ κουβουκλήσιοι (πβ. καστρήσιοι).

Ὁ Reiske τὰ ἐκ τῶν Λατινικῶν tor - toris εἰς τὴν Βυζαντινὴν εἰσαχθέντα γράφει ἄλλοτε διὰ τοῦ ο καὶ ἄλλοτε διὰ τοῦ ω λ.χ. στρατώρες (787.7), κούρσωρες (799.19) ἀλλὰ καὶ στρατόρες (736.12) καὶ βεστίτορες (736.12). Ἐπειδὴ εἰς τὰ Λατινικὰ τὸ ο εἶναι μακρόν, πάντα διὰ τοῦ ω γραπτέα καὶ οὐχὶ διὰ ο, ὡς προτιμᾷ ὁ Vogt (4.12,8.13,73.21 καὶ ἀλλαχοῦ).

Τὸ ἴστανται ἐπὶ μακροφ σκάμνω τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ Vogt (8.17.21) δὲν δύναται νὰ ἔχη ὀρθῶς. Τὸ ὀρθὸν παρέχει ὁ κῶδιξ ἐπὶ μακροσκάμωνων

¹ Ἐπιθι St. Psaltes, Grammatik σ. 111, 271 ἐξ.

² Πβ. τὰ κολοβά καὶ βραχέα τῶν ὄνειροκριτικῶν τοῦ Ἀρτεμιδώρου καὶ ὅσα ἐσημείωσα ἐν τῷ Η' τόμῳ τῆς Λαογραφίας σ. 255 κρίνων τὴν περὶ ἐξωτερικῆς περιβολῆς τῶν κληρικῶν πραγματείαν τοῦ Γ. Σωτηρίου.

³ Γ. Χατζιδάκι, Μεσ. Νέα Ἑλλην. 2.208.209, St. Psaltes, Ἐνθ' ἀν. 184.305.

κατωτέρω (σ. 531.15, Reiske) λέγεται καθέξονται ἐν τοῖς μακροσκαμνίοις. Τὸ ταυτῆ τῆ προελεύσει (20.30,21.8) ἀναγνωστέον βεβαίως ταύτη τῆ προελεύσει. Τὸ ἐν σελίδι 33.29 ἦτουν ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν ἀνεγνώσθη ἤγουν. Τὸ εἴτουν (εἶτε οὖν) εἶναι γνωστότατος παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσιν ἐπεξηγηματικὸς σύνδεσμος¹, συνωνυμῶν πρὸς τὸ ἤγουν καὶ ἐκ παραλλήλου πρὸς αὐτὸν ἐν χρήσει γραπτέον λοιπὸν μόνον εἴτουν, ἢ εἴτ'οὖν.

Ἐν σελίδι 39.16, ἀντὶ χαρὰν ἀνεκλάλητον τελεῖται παραδόξως, γραπτέον χαρὰ ἀνεκλάλητος τελεῖται παραδόξως.

Οἱ τοῦ κουβουκλίου, κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Πεντηκοστῆς ἐπευχόμενοι τὸν βασιλέα, κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον, λέγουσι Ρωμαῖστί, ἤτοι Λατινιστί, «ἤλθες **η** μουλτος ἄννος φηλικίσιμε». Οὕτως ἐξέδωκεν ὁ Vogt μετὰ τοῦ Reiske λέγων ἐν ὑποσημείωσει ὅτι πιθανὸν εἶναι ν' ἀναγνωσθῆ ἤλθετε οἱ μουλτούσανοι. Τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἔξη οὕτως· ὁ κῶδιξ παρέχει ἢ, τοῦτο δ' ἄγει ἡμᾶς εἰς τὸ Λατινικὸν *in* (*in multos annos*) Ἑλληνιστί «εἰς πολλὰ ἔτη» ἢ «εἰς πολλοὺς χρόνους».

Κατὰ τὴν προέλευσιν εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Μωκίου γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἐπὶ τῆς καταστάσεως τοῦ «διερχομένου ἐν μέσῳ καὶ ἐστῶτος τὴν προέλευσιν». Ἐπειδὴ ἴσταμαι τὴν προέλευσιν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ, διὰ τοῦτο ὀρθῶς μετὰ τοῦ κῶδικος καὶ τοῦ Reiske ἐκδοτέον *ιστῶντος* τὴν προέλευσιν = τακτοποιῶντος τὴν προέλευσιν, *rompam ordiante*, ὡς καλῶς μεταφράζει ὁ Reiske (πβ. ὁ ἐπὶ τῆς καταστάσεως). Οὐδ' ἔχουσι θέσιν παρὰ τοῖς ξενοδόχοις οἱ γηροκομικοί. Οἱ γηροκόμοι, οὓς ἄλλως τε δίδει καὶ ὁ κῶδιξ, μετὰ τῶν ξενοδόχων καὶ ὀφρανοτρόφων εἶναι πολύλεκτοι κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, οὐδεμία δ' ἀνάγκη ν' ἀντικατασταθῶσιν ὑπὸ τῶν γηροκομικῶν.

Ἐν σελίδι 128.6 λέγεται ὅτι οἱ βασιλεῖς ἤλθοσαν καί, τῆς δοχῆς τελεσθείσης, περιεβάλλοντο τὰς ἑαυτῶν χλαμύδας καὶ ἀνελθόντες ἐκάθισαν ἐν τῷ σέντζῳ. Φανερόν εἶναι ὅτι μόνον περιεβάλλοντο δέον νὰ ἐκδοθῆ ἐνταῦθα. Τοῦ λόγου τῆς βασιλείου τάξεως ὄντος δημωδεστερόν, τὸ βραχυγραφηθὲν *δ* (155.32) ἔπρεπε ν' ἀναγνωσθῆ οὐχὶ τέτταρες μετὰ τοῦ Reiske, ἀλλὰ τέσσαρες. Τὸ βασμιδίῳ τὸ ἐν σελίδι 170.29, ὅπερ δίδει καὶ ὁ κῶδιξ, ἔπρεπε νὰ διατηρηθῆ καὶ νὰ μὴ διορθωθῆ εἰς βαθμιδίῳ. Τὰ βασμός, ἀντὶ βαθμός, καὶ βασμῖς, ἀντὶ βαθμῖς, εἶναι γνωστὰ εἰς τὸν Ἑλληνα λόγον.

Τέλος τὸ ἐν σελίδι 158.23 ψάλλουσιν ὑπὸ ἔρην ὀρθῶς ὁ ἐκδότης εἰκασεν ὅτι δέον ν' ἀναγνωσθῆ ὑπὸ ἔριν. Τὸ ὑπὸ ἔριν = ἀντερίζοντες, ἀνθαμιλλόμε-

¹ Προχείρως ἀναφέρω τὸ τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου εἰς τὰς Παρεκβολὰς του (50.14) σημειωθὲν «Ἰστέον δὲ ὅτι οἱ μεθ' Ὁμηρον τὸ ἦτοι χυδαῖστί μὲν ἐρμηνευτικὸν οἶοντα σύνδεσμον, καθὰ καὶ τὸ ἤγουν καὶ εἴτουν». Τὸ εἴτουν ὁμοίως παρὰ τῷ αὐτῷ 684.35,701.32. Εἶπε δὲ καὶ ὁ Θεόδωρος Στουδίτης «καὶ ἴδε σου τὰ τέκνα εἴτ' οὖν πρόβατα» τὸ παραχθὲν εἴτ' οὖν τὸ εἰκονισθὲν (Migne, P. G. 99. 1173 c, 1184 A).

νοι, ὅπερ ἄλλως τε ἐρμηνεύει πως καὶ τὸ κείμενον λέγον· «μίαν τὸ κουβούκλιον καὶ μίαν οἱ βασιλικοὶ κληρικοί». Αἱ ἄλλαι παρὰ Vogt (II. 166. 167) εἰκασίαι ὑπὸ μερίν, ὑπὸ τροπάριν, ὑπ' ἐρήμην δὲν τυγχάνουσι τοῦ ὀρθοῦ.

Τὰ ἀνωτέρω ἐσημείωσα χάριν τῆς ἐκδόσεως τῶν ἐπομένων τόμων, οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον θέλων νὰ μειώσω τὴν ἀξίαν τοῦ πρώτου τόμου, ὃν μετὰ τόσης ἐπιμελείας καὶ μεθόδου ἐξέδωκεν ὁ πανοσιολογιώτατος Vogt.

Ἐν τῷ ἐτέρῳ τόμῳ (πρώτῳ τῶν σχολίων) ὁ ἐκδότης προτίθεται νὰ διασαφάνισῃ τὰ ἐν τῷ κειμένῳ λεγόμενα δυσχερῆ καὶ τοῦτο, ἐν πολλοῖς, ἔργον, διότι, ὡς εἴρηται, τὸ ἱερὸν παλάτιον δὲν ὑπάρχει πλέον καὶ πολλὰ σχετικὰ μὲ αὐτὸ ζητήματα, παρὰ τὰ περὶ αὐτοῦ γραφέντα καὶ τὰς τελευταίας ἐργασίας τοῦ Mamboury, Baxter καὶ Wiegand θὰ ἐξακολουθῶσι νὰ μένωσι σκοτεινά.

Ὁ πανοσ. Vogt, μετ' ἄκρας ἐπιμελείας παρακολουθήσας τὰς σχετικὰς ἐργασίας, ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ ὁμιλεῖ περὶ τῶν διαφόρων τίτλων καὶ ἀξιωματιῶν τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς ὡς καὶ περὶ τῶν διαφόρων διαμερισμάτων τῶν ἀνακτόρων προσπαθῶν νὰ κατατοπίσῃ τὸν ἀναγνώστην καὶ διὰ τῆς παραθέσεως δύο πινάκων, δι' ὧν πειρᾶται νὰ καθορίσῃ τὴν θέσιν τῶν διαφόρων διαμερισμάτων καὶ οἰκοδομημάτων τοῦ ἱεροῦ παλατίου τῶν ἀναφερομένων ἐν τῇ ἐκθέσει. Ἰδόμεν ἂν αἱ ἐνεργούμεναι ἀνασκαφαὶ καὶ τῶν κειμένων ἢ ἐρμηνεῖα θὰ ἐπιβεβαιώσωσι τὰ σημειούμενα.

Ἐν γένει ὅμως τὰ σχόλια τοῦ ἐκδότου, ἐπὶ τῶν νεωτέρων ἐργασιῶν στηριζόμενα, παρέχουσι τὰ καιρία καὶ λίαν ὑποβοηθοῦσι τὴν ἀνάγνωσιν.

Τὴν φράσιν στοιχεῖν τὸ κλητόριον, στοιχεῖται τὸ κλητόριον (I. 89. 7, II 125) μεταφράζει ὁ Vogt διὰ τοῦ organiser le dîner, παραθέτων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ebersolt φρονοῦντος ὅτι αὕτη σημαίνει ἢ ἀναγινώσκειν τὰ ὀνόματα τῶν μελλόντων νὰ προσκληθῶσιν εἰς τὸ βασιλικὸν γεῦμα εἴτε σημειοῦν τὴν εἰς ἕκαστον προσήκουσαν θέσιν.

Τὸ πρᾶγμα ἔχει ὡς ἑξῆς· ὁ ἀρτοκλίνης (a triclinio), ὡς λέγει ὁ Πορφυρογέννητος (525. 10) εἶχε «τὸ τοῦ κλητορίου τομάριον» ἐνθα «ἀνεγράφοντο κατ' ὄνομα, οὓς ὀφείλει κλητορεῦσαι». Τὰ ὀνόματα τῶν προσκληθησομένων ἀνεγράφοντο κατὰ στίχον (πβ. κατάστιχον) αὐτὸ δὲ εἶναι κυρίως καὶ ἀρχικῶς τὸ στιχεῖν ἦτοι ἐν τῷ καταλόγῳ κατὰ στίχον ἀναγράφειν τοὺς προσκληθησομένους. Κατὰ ταῦτα καὶ τὸ στιχεῖν διὰ ἰ γραπτέον¹.

Ὁ ἐκδότης νομίζει (II. 120) ὅτι παρὰ τῷ Πορφυρογεννήτῳ ἄλλο εἶναι ἱππόδρομος καὶ ἄλλο ἱπποδρόμιον καὶ ὅτι τὸ δευτερον τοῦτο εἶναι τὸ αὐτὸ πρὸς τὸν σκεπαστὸν ἱππόδρομον, ὃν πάλιν ταυτίζει πρὸς τὸν καβαλλάριον (II. 180.)

¹ Ἰδὲ καὶ Φ. Κουκουλέ, Γεύματα, δεῖπνα καὶ συμπόσια τῶν Βυζαντινῶν ἐν Ἑπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν I. 145.

Παρά τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι φέρεται τὸ ἵπποδρόμιον, ἀντὶ τοῦ ἵπποδρόμου (πβ. «ἐν τῇ ὀγδοάδι τοῦ Πάσχα οἱ ὄχλοι μᾶλλον εἰς τὸ ἵπποδρόμιον ἤπερ εἰς τὴν ἐκκλησίαν συνέρχονται¹» καὶ «Μηνὶ Ἀπριλίῳ ἐγένετο συμβολὴ δημοτικῇ ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ, μὴ ἀγομένου τοῦ ἱππικοῦ²». Τούτου οὕτως ἔχοντος, ὁ ἵπποδρόμος δύναται καὶ ἵπποδρόμιον συγχρόνως νὰ λέγεται. Σκεπαστὸς πάλιν ἵπποδρόμος νομίζω ὅτι εἶναι τὸ κατώτερον μέρος τοῦ ἵπποδρόμου, τὸ καὶ ἐσκεπασμένον, «ὁ κάτω σκεπαστὸς ἵπποδρόμος» ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου καλούμενος³.

Ἐν σελίδι 179 τοῦ δευτέρου τούτου τόμου ὑποστηρίζει ὁ ἐκδότης ὅτι τὸ κάθισμα ἔκειτο εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ ἵπποδρόμου καὶ ὅχι ἄνωθεν τῶν καγκέλλων, ὑπισχνούμενος νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τοῦ ζητήματος διὰ μακροτέρων. Μετ' ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος θ' ἀναγνώσωμεν τοὺς λόγους, οἵτινες τὸν ἔπεισαν περὶ τούτου, ὁμολογοῦμεν δ' ὅτι δὲν ἐπέισθημεν ἀκόμη νὰ μεταθέσωμεν τὴν θέσιν τοῦ βασιλικοῦ σέντζου, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ εἰς τοὺς Ρωμαϊκοὺς ἵπποδρόμους, πρὸς οὓς γνωστὴ ἡ σχέσις τοῦ ἐν Κων/πόλει, εἰς τοὺς Ρωμαϊκοὺς, λέγομεν, ἵπποδρόμους τὸ κάθισμα τοῦ δίδοντος τὸν ἀγῶνα (*editoris spectaculorum*) ἦτο ἄνωθεν τῆς κυρίας εἰσόδου, ἔνθα ἦσαν αἱ *carceres*⁴.

Περὶ διπαννιῶν ὄντος τοῦ λόγου, ὁ πανοσ. Vogt (II. 51) δὲν ἀποφαίνεται γνῶμην τίνες ἦσαν οὗτοι. Φρονῶ ὅτι οὕτως ἔκαλοῦντο οἱ ἡνίοχοι οἱ ὑπὸ δύο παννία ὡς σημεῖα, ἦτοι δύο χρώματα παννίων, ὡς Πράσινοι λ.χ. καὶ κατόπιν Βένετοι ἀγωνιζόμενοι, τοῦθ' ὅπερ ἐγένετο κατὰ τὸν ἵπποδρομικὸν ἀγῶνα τὸν καλούμενον διβέρσιον (βλ. Ἐκθεσιν 336. 18). Ἐκ τῶν εἰς ἡνιόχους ἄλλως τε ἐπιγραμμάτων γνωρίζομεν ὅτι οὗτοι ἠἴλασον δῆμους καὶ ἠγωνίζοντο ἄλλοτε μὲ τούτους Βενέτους καὶ ἄλλοτε μὲ τούτους Πρασίνοους.

Ὁ λαβὼν μετὰ χεῖρας τὸ κείμενον τῆς βασιλείου τάξεως γνωρίζει ποίας δυσκολίας πρὸς κατανόησιν παρέχει τοῦτο καὶ ποίας ἐπομένως δυσχερείας ἀνὰ πᾶν τοῦ βῆμα ἦτο ὑποχρεωμένως νὰ ὑπερνικήσῃ ὁ ἐκδότης, ὅστις μετ' ἐπιστήμης, μεθόδου καὶ εὐσυνειδησίας ἐπελήφθη τοῦ ἔργου, οὕτινος ταχεῖαν εὐχόμεθα τὴν συμπλήρωσιν.

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

¹ Κανὼν ΕΑ'. τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου, Ράλλη· Ποτλῆ, Σύνταγμα 3. 467.

² I. Μαλάλα, Χρονογρ. 484. 14.

³ Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως 507. 13. Βλέπε καὶ τὰ σχόλια τοῦ Reiske εἰς τὸν Β'. τόμ. σελ. 593.

⁴ Πβ. Pauly-Wissowa, RE. ἐν λ. *carceres* τόμ. 3. 1584.